

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНІВ

© 2016 КОЗИРЄВА О. В.

УДК 332

Козирєва О. В.

Аналіз теоретичних підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів

Статтю присвячено дослідженню існуючих підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів. Розглянуто теорію нової економічної географії, засновану на працях і дослідженнях П. Кругмана. Визначено ключові проблеми регіонального зростання, що потребують більш поглибленого дослідження та врахування при розробці стратегій сталого розвитку регіонів. Проаналізовано погляди провідних вітчизняних і закордонних науковців щодо рушійних факторів економічного зростання, а також фахівців ОЕСР, Світового банку, Служби національної статистики Великобританії тощо. На підставі проведеного дослідження узагальнено фактори регіонального економічного зростання, що найбільш часто зустрічаються в теорії та практиці. Доведено, що вчені й аналітики найбільш часто відносять до факторів економічного зростання регіонів такі, що характеризують людський потенціал, науково-технічну й інноваційну діяльність, управління та інституціональний потенціал. До факторів, що найменш часто фахівці та науковці зв'язують із економічним зростанням регіонів, відносяться фактори, що характеризують навколишнє середовище, підприємницьку діяльність та соціально-політичні фактори, що пов'язано з труднощами їх кількісного визначення, проте ні в якому разі не зменшує їх значущість.

Ключові слова: регіон, фактор, економічне зростання, регіональна політика, стратегія розвитку.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Козирєва Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332

UDC 332

Козырева Е. В. Анализ теоретических подходов к определению факторов экономического роста регионов

Статья посвящена исследованию существующих подходов к определению факторов экономического роста регионов. Рассмотрена теория новой экономической географии, основанная на трудах и исследованиях П. Кругмана. Определены ключевые проблемы регионального экономического роста, требующие более углубленного исследования и учета при разработке стратегий устойчивого развития регионов. Проанализированы взгляды ведущих отечественных и зарубежных ученых на основные движущие факторы экономического роста, а также специалистов ОЭСР, Всемирного банка, Службы национальной статистики Великобритании и др. На основании проведенного исследования обобщены факторы регионального экономического роста, наиболее часто встречающиеся в теории и практике. Доказано, что ученые и аналитики наиболее часто относят к факторам экономического роста регионов следующие: характеризующие человеческий потенциал, научно-техническую и инновационную деятельность, управление и институциональный потенциал. К факторам, менее часто соотносимым специалистами и учеными с экономическим ростом регионов, относятся: характеризующие окружающую среду, предпринимательскую деятельность и социально-политические факторы, что связано с трудностями их количественного определения, однако ни в коем случае не уменьшает их значимости.

Ключевые слова: регион, фактор, экономический рост, региональная политика, стратегия развития.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 24.

Козырева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Kosyrieva O. V. The Analysis of Theoretical Approaches to Identification of Factors of Regional Economic Growth

The article is devoted to the investigation of current approaches to identification of factors of economic growth in the regions. The theory of new economic geography based on works and studies of P. Krugman has been considered. There highlighted the key issues of regional economic growth requiring an in-depth studying and consideration in the elaboration of strategies for sustainable development of the regions. The views of leading domestic and foreign scholars as well as the OECD experts, the World Bank, the National Statistics Service of the United Kingdom and others on the main drivers of economic growth have been analyzed. On the basis of the study the factors of regional economic growth most commonly encountered in theory and practice have been generalized. It is proved that scientists and analysts most often classify as the factors of regional economic growth the following ones: those characterizing human potential, scientific-technical and innovative activity, management and institutional capacity. The factors less frequently correlated by specialists and scientists with the regional economic growth include: those characterizing the environment, business and socio-political factors, which is associated with difficulty of their quantification, but in any case does not diminish their importance.

Keywords: region, factor, economic growth, regional policy, development strategy

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Kosyrieva Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

У сучасних умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів важливого значення набуває формування заходів регіональної політики, адекватних вимогам сучасності.

Окремим аспектам зазначеної проблематики присвячено роботи таких вітчизняних і закордонних науковців, як: D. Antonescu, R. Capello, M. Fujita, P. Krugman, R. Martin, T. McCall, R. Wokoun, A. Белов, М. Барановський, А. Васильєва, О. Гейман, О. Іншаков, М. Кизим, І. Корабейников, О. Раєвнева, В. Ходаков, Є. Шкарупа та ін.

Метою цієї статті є аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення найважливіших факторів регіонального економічного розвитку.

На думку багатьох учених [1–9], сьогодні найкращою теорією регіонального зростання, що має обґрунтовану теоретичну базу розуміння регіональних процесів, є підтверджена на практиці емпіричними дослідженнями теорія нової економічної географії, що заснована на працях і дослідженнях П. Кругмана.

Цей напрямок досліджень регіонального зростання базується на більш ранніх припущеннях і дослідженнях Дж. Фрідмана та Г. Мюрдаля «Центр-периферія»: відносини, що існують між центральними (ядро) та периферійними регіонами, вважаються двигунами розвитку на регіональному рівні. Розвиток ядра зумовлений експортом «сировини» із периферії, а периферія розвивається за рахунок розповсюдження (перетоку) капіталу та інновацій із ядра.

Нова економічна географія, запропонована П. Кругманом, базується на взаємодії великої кількості факторів виробництва, фірм і регіонів. Регіон розглядається як сукупність фірм, що приймають рішення про локалізацію виробництва на основі ринкових критеріїв. Принципи просторового аналізу базуються на таких припущеннях: підвищення економії від масштабу (чим більше фірма, тим менше витрати), монополістичної конкуренції (кожна фірма виробляє унікальний товар), характер споживчих переваг (різноманітність товарів підвищує корисність). Це дозволяє пояснити регіональну динаміку одночасною дією центробіжних (агломераційних) і відцентрових (дисперсійних) сил, а їх баланс визначається величиною транспортних витрат, структурою економіки та розміром економії від масштабу [3].

В рамках своєї теорії нової економічної географії П. Кругман виділив дві основних групи факторів, що створюють конкурентні переваги чи бар'єри просторового розвитку [3; 6; 10]:

- фактори «першої природи»: забезпеченість природними ресурсами (мінеральними, земельними тощо), що затребувані ринком, та вигідне географічне положення, що знижує транспортні витрати та полегшує трансляцію інновацій;
- фактори «другої природи»: агломераційний ефект і висока щільність населення, що дають економію на масштабі; розвинена інфраструктура, що скорочує економічну відстань; людський капітал; інститути, що впливають на підприємницький клімат, мобільність населення, поширення інновацій та ін.

Праці прихильників нової економічної географії дозволили дати теоретичне пояснення формуванню стійких

комбінацій «центру» та «периферії», підвищенню територіальної нерівності при зниженні транспортних витрат, скороченню відмінностей при лібералізації зовнішніх зв'язків та багатьом іншим явищам. Проте емпіричні дослідження виявили безліч додаткових особливостей локалізації, таких як залежність від пройденого історичного шляху, взаємовплив сусідніх регіонів, поява безлічі рівноважних станів, важливість урахування зовнішньоекономічних зв'язків, можливість стрибків при накопиченні певних передумов тощо.

Перше систематичне узагальнення емпіричного досвіду під час дослідження регіональної політики запропонували економісти Світового банку в Звіті про світовий розвиток за 2009 р. На їхню думку, до загальних тенденцій просторової динаміки відносяться підвищення щільності економічної активності, скорочення економічної відстані (торгових і транспортних витрат), а також зниження роз'єднаності фірм і регіонів [3].

Аналізуючи специфіку регіональних досліджень економічного зростання через призму мобільності труда та капіталу між країнами та регіонами, автори роботи [10] зазначають, що вона неоднакова, хоча й процеси глобалізації поступово стирають існуючі обмеження.

Різні ресурси мають різну ступінь мобільності – корисні копалини або агрокліматичні ресурси абсолютно немобільні. Населення залежно від традицій, прихильності до звичного для життя місця також може мати різну схильність до міграції зо одного й того ж рівня доходів у регіонах. Наслідком високої мобільності може бути дивергентний розвиток регіонів, оскільки починає працювати механізм не порівняльних, а абсолютних переваг, регіони з високою продуктивністю праці не тільки спеціалізуються на виробництві товарів з найбільшою нормою прибутку, вони привертають до себе капітал і трудові ресурси з регіонів із меншими можливостями. При цьому підвищення продуктивності в регіонах, що віддають ресурси, може не повною мірою компенсувати падіння доходів через скорочення виробництва. Подібним чином у регіонах, що приймають нову робочу силу, не відбувається падіння продуктивності, оскільки створення нових робочих місць відбувається в цих регіонах одночасно з розширенням виробництва, збільшенням випуску. Цей процес веде до поляризації розвитку в просторі в темпах й рівнях, тобто: 1) швидко зростаючі регіони сусідять зі швидко зростаючими, а повільно зростаючі оточені повільно зростаючими регіонами і 2) багаті регіони сусідять з багатими, а бідні – межують з бідними.

Автори роботи [11], досліджуючи фактори ендогенного регіонального зростання, з урахуванням контексту сучасних проблем для досягнення сталого розвитку регіонів під час розробки та реалізації відповідних стратегій виділяють декілька ключових проблем:

1. Традиційні моделі регіонального економічного зростання та розвитку, а також класичні підходи до регіонального аналізу залишаються важливим інструментарієм вимірювання економічних регіональних змін. Але з появою «нової теорії зростання» акцент зараз робиться на ендогенних процесах регіонального зростання поряд зі збільшенням небезпеки з приводу стійкості стратегії

- планування розвитку, що призвело до появи нових комплексних підходів до регіональної політики у сфері розвитку та планування.
2. Багато традиційних підходів до стратегії розвитку регіональної економіки недостатньо приділяють уваги динаміці розвитку регіонів, пов'язаній як з їх глобальною конкуренцією, так із вирішенням питань їх стійкості.
 3. Після впливу теорії М. Портера для регіонів стало необхідним повне розуміння факторів, що становлять їх конкурентоспроможність, та те, як вони могли б підтримувати та посилювати свої конкурентні позиції.
 4. У дослідників регіонального зростання немає однозначного розуміння того, які стратегії є більш прийнятними для сталого регіонального розвитку: стратегії саморозвитку, стратегічних альянсів та між- та внутрішньорегіональні мережеві структури, в тому числі цифрові а також розвитку промислових кластерів.
 5. Занепокоєність стійкістю стає дедалі більш очевидною в регіональному розвитку та знаходить своє відображення у регіональних планах, що прагнуть інтегрувати екологічні, економічні та соціальні підходи для створення міських і регіональних умов, що підвищують якість життя, досягнення цілей якості навколишнього середовища та досягнення економічного зростання й диверсифікації зайнятості.
 6. В сучасну епоху глобалізації та стрімкого століття змін і невизначеності процеси виявлення та стратегії управління екзогенними й ендегенними регіональними ризиками мають вирішальне значення.

Все це означає, що регіони та регіональні агенції з економічного розвитку повинні безперечно приділяти увагу не тільки зовнішнім факторам, але й ендегенним факторам при розробці політики регіонального розвитку.

Отже, виникає необхідність у більш детальному комплексному дослідженні ключових факторів економічного зростання країн і регіонів, що застосовуються в теоретичних методах і моделях, емпіричних дослідженнях і практиці управління.

В останніх дослідженнях щодо регіональних відмінностей всередині ЄС [1] деякі з їх ознак були визначені як такі, що позитивно корелюють із високими економічними показниками, а саме:

- наявність у регіоні групи середніх міст у поєднанні з великими;
- кадрові ресурси, які мають середню або вищу освіту, з прийнятною заробітною платою;
- хороша доступність, відповідність і різноманітність послуг (консультації, фінанси тощо);
- інституціональна інфраструктура та конкретна підтримка місцевих органів влади реалізована у стратегії розвитку та партнерства;
- імідж регіону, існування позитивного соціального клімату;
- наявність суміші промислових малих або середніх підприємств, які сприяють поширенню знань.

Як зазначає Л. Васильєва [12], сьогодні в зарубіжній теорії та практиці прийнятий набір факторів, в якому розрізняють дві великі групи: «жорсткі» і «м'які». Під «жорсткими» розуміють фактори, які можна кількісно виміряти: а) орієнтовані на виробничі ресурси (земля, робоча сила, капітал); б) орієнтовані на виробництво та збут продукції (близькість партнерів по кооперації, інфраструктура, структура населення та споживання); в) встановлені державою (податки, система господарювання, субсидії і програми підтримки).

До «м'яких» факторів найчастіше відносяться: стабільність політичної ситуації та суспільного клімату; кваліфікація зайнятих за найманням; регіональна структура економіки та окремих підприємств; якість системи освіти та професійної підготовки кадрів; забезпечення регіону вишами, технологічними центрами, дослідницькими організаціями та ін.

В дослідженні ключових рушійних факторів економічного зростання через призму місцевого самоврядування фахівці Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначають такі: нормативно-правова база, що створює активну конкуренцію та ефективні ринки, надійне та стабільне макроекономічне становище, адекватну фізичну інфраструктуру, динамічний процес інновацій, доступний загальний фонд кваліфікованої робочої сили, зростання духу підприємництва та високий рівень соціальної єдності.

Стан нормативно-правової бази та макроекономічного середовища залежить майже повністю від дій держави, а інші рушійні фактори суттєво залежать від співпраці органів різного рівня, відповідальність за які несе часто більш ніж одне відомство. Ці відомства зобов'язані взаємодіяти з регіональними та місцевими органами влади. Дії різних партнерів можуть знаходитися в синергії або в конфлікті [13].

Більш пізніше фахівців ОЕСР провели емпіричне дослідження стосовно виявлення та аналізу основних загальних факторів, що сприяють економічному зростанню регіонів, що знаходилися на різних рівнях економічного розвитку [14]. В дослідженні аналізувалися дані та показники двадцяти трьох регіонів десяти країн ЄС за допомогою порівняльного (причинно-наслідкового) та регресійного аналізів оцінки факторів, що відповідають за економічне зростання регіонів різного рівня розвитку. За результатами цього дослідження було визначено такі спільні фактори, що сприяють економічному зростанню регіонів різних рівнів розвитку:

Інфраструктура: має позитивний вплив на регіональний розвиток разом з впливом інших ключових факторів, наприклад, людський капітал та інновації.

Людський капітал: відсутність працівників із початковою освітою та наявність працівників з вищою освітою здійснюють позитивний вплив на регіональний розвиток.

Ринок праці: активація робочої сили здійснює позитивний вплив на регіональний розвиток.

Інновації: здійснюють позитивний вплив на регіональний розвиток у довгостроковій перспективі (десять та більше років).

Агломерація та взаємодія: агломерація здійснює позитивний, хоча й слабкий, вплив на регіональний розвиток.

Проведене дослідження показало, що зростання відбувається одночасно по декількох напрямках, таких як людський капітал, інфраструктура та інновації, а не тільки по одному з цих факторів. Це підкреслює важливість багатосторонньої взаємозв'язаної політики покращення, а не вирішення проблем в окремих секторах. Також було встановлено, що людський капітал є дуже важливим фактором підвищення регіонального розвитку в усіх типах регіонів. Визначено, що динаміка зростання варіюється залежно від рівня розвитку регіонів.

Службою національної статистики Великобританії в ході аналізу статистичних даних відмінностей в регіональній економічній ефективності для визначення шляхів зростання регіонів та вироблення політики, яка повинна лежати в основі ефективності, було визначено п'ять взаємодіючих факторів:

1. Інвестиції у фізичний капітал – машини, обладнання та споруди. Чим більшим капіталом розпоряджаються працівники, тим краще вони можуть виконувати свою роботу, виробляючи більше та кращу продукцію.
2. Інновації в успішне використання нових ідей. Нові ідеї можуть приймати форму нових технологій, нових продуктів або нових корпоративних структур і методів роботи. Такі інновації можуть підвищити продуктивність, наприклад, краще обладнання працює швидше й більш ефективно, або краща організація підвищує мотивацію до праці.
3. Кваліфікація визначається як кількість і якість різних типів праці, наявних в економіці. Кваліфікація доповнює фізичний капітал та є необхідною умовою створення переваг через інвестування в нові технології та організаційні структури.
4. Підприємництво визначається як заволодіння новими діловими можливостями старт-апами та існуючими фірмами. Нові підприємства конкурують з існуючими фірмами новими ідеями та технологіями, підвищуючи конкуренцію. Підприємці можуть об'єднувати фактори виробництва та нові

технології, змушуючи існуючі фірми адаптуватися або покидати ринок.

5. Конкуренція підвищує продуктивність шляхом створення стимулів до інновацій та гарантій, що забезпечує розподілення ресурсів найбільш ефективним фірмам. Це також спонукає існуючі фірми більш ефективно організовувати роботу через наслідування організаційних структур і технологій [15].

Розглядаючи ключові фактори регіонального розвитку Чехії, автор роботи [16] виділяє такі:

- природні ресурси та навколишнє середовище як довгострокові детермінанти регіонального розвитку;
- матеріальні фактори у вигляді їх виробничого потенціалу та інфраструктури;
- нематеріальні фактори, а саме здатність створювати та розповсюджувати інновації, доступність та ефективність використання інформаційних і комунікаційних технологій, екологічна стійкість, інституціональне середовище;
- людські ресурси з відповідним рівнем кваліфікації та професійної освіти.

Серед наведених вище ключових факторів регіонального розвитку автор особливо виділяє людські ресурси як основний фактор регіонального розвитку постіндустріального суспільства та структуру поселення, що тісно пов'язана з питаннями доступності житла, які здійснюють суттєвий вплив на мобільність робочої сили.

Досліджуючи фактори, що підтримують економічний розвиток корінних громад та індивідуального місцевого підприємництва, автори роботи [17] виділяють п'ять основних: середовище авторизації, яке включає в себе урядову політику та регулювання, а також органи управління та інститути; людський капітал; доступ до капіталу та ринків; інфраструктура; географія та агломерація (рис. 1).

Автори дослідження [18] у процесі аналізу факторів, що впливають на ефективне функціонування регіонального виробничого комплексу, виділили такі чинники:

Рис. 1. Три сфери економічного розвитку та фактори, які йому сприяють

- фактори загальнодержавного і міжнародного впливу на регіональну економіку (економічна політика держави; податкова політика держави; стратегії економічного розвитку іноземних держав; стратегії розвитку інших регіонів; стратегії розвитку природних монополій; тіньова економіка та ін.);
- внутрішньорегіональні фактори економічного розвитку (регіональна фінансово-економічна політика; рівень розвитку внутрішнього ринку; рівень концентрації капіталу та ін.);
- фактори видового розвитку регіонального виробничого комплексу (склад і структура регіонального виробничого комплексу; склад і структура ефективності виробництва; економічний потенціал підприємств різних видів економічної діяльності; ступінь між- і внутрішньовидової інтеграції та ін.);
- фактори територіального розвитку регіонального виробничого комплексу (ресурсний потенціал міст і районів регіону; склад і структура територіальних виробничих комплексів; фінансово-економічна стабільність територіальних виробничих комплексів; податкова дисципліна в районах і містах регіону; територіальна спеціалізація і диференціація виробництва; рівень життя населення в містах і районах та ін.);
- фактори науково-інноваційного розвитку регіональної економіки (наявність наукових шкіл; наявність інноваційної інфраструктури для просування закінчених розробок; рівень фінансового забезпечення науки й інновацій; інституційний розвиток наукової та освітньої сфери; ефективність інноваційної діяльності в регіоні та ін.).

Автор роботи [19], досліджуючи проблему визначення ядра еволюції господарських систем різного порядку та виділення основних ендогенних факторів суспільного виробництва, розробив новий підхід на основі антропоцентричної моделі суперсистеми «природа – людина – суспільство». Ця модель носить ієрархічну структуру: вищий рівень складається з двох макрофакторів – трансформаційний (D) і трансакційний (I).

Перша група факторів (D) трансформує предмети природи, включає людину, техніку та природні ресурси, які залучені у виробничі процеси з метою задоволення потреб людини в товарах і послугах. Ця група факторів диференціює всі продукти через знання та навички, техніку, природні та суспільні умови.

Друга група факторів (I), що складається із інституціонального, організаційного та інформаційного факторів, забезпечує трансакції створених продуктів, зв'язуючи їх виробників та споживачів спільними відносинами в процесі розподілу та обміну, соціально інтегруючи їх через інституції, організації та інформацію.

Таким чином, відповідно до факторної теорії О. Іншакова, соціально-економічне зростання регіону залежить від ефективної взаємодії та злагодженості шести основних ендогенних факторів суспільного виробництва.

Характеризуючи стан розвитку регіону, як еко-соціо-економічної (ESE) системи, автор роботи [20] зазначає, що

розвиток цих систем залежить від двох видів факторів – внутрішніх (таких, що визначаються внутрішніми особливостями системи, її здатністю накопичувати та закріплювати інформацію, можливістю адаптуватися до змін зовнішнього середовища) та зовнішніх (таких, що визначаються зовнішніми стосовно цієї системи факторами).

До числа найбільш важливих зовнішніх факторів ESE-системи регіону відносяться:

- забезпеченість території природними ресурсами;
- якість компонент природного середовища цієї території;
- умови середовища (клімат, рельєф);
- економіко-географічне положення території;
- форма соціально-економічного устрою;
- система розміщення виробничих сил, яка історично склалася тощо.

До числа найбільш важливих внутрішніх факторів ESE-системи регіону відносяться:

- здатність накопичувати, закріплювати та використовувати інформацію;
- ступінь розвитку всіляких рівнів суспільства;
- рівень технологічного розвитку;
- соціальні умови існування суспільства (включаючи моральне виховання, відносини між поколіннями);
- інноваційний, ресурсний, виробничий, кадровий потенціал ESE-системи;
- наявність у системі регламентованих характеристик її окремих елементів та різного типу стандартів, що сприяють підтримці гомеостазу в ESE-системі;
- узгодженість причинно-наслідкових зв'язків та підтримка метаболізму в ESE-системі.

Рейтингове агентство «PIA Рейтинг» у своєму щорічному виданні «Рейтинг соціально-економічного положення суб'єктів РФ» проводить аналіз значного масиву показників, що характеризують різні аспекти соціально-економічної ситуації суб'єктів РФ, в результаті чого сформована система ключових показників, умовно розподілених на 4 групи [21]:

1. Показники масштабу економіки. Ця група об'єднує показники, що характеризують абсолютні об'єми виробництва товарів та послуг, об'єм бюджету, наявність трудових ресурсів.
2. Показники ефективності економіки. Ця група об'єднує показники, що характеризують продуктивність праці, інвестиційну активність, фінансове положення підприємств регіону, що дозволяють дати порівняльну оцінку ефективності використання наявних у регіоні ресурсів.
3. Показники бюджетної сфери. В цій групі об'єднані показники, що характеризують стійкість бюджетної системи, в тому числі рівень боргового навантаження, забезпеченість власними фінансовими ресурсами, об'єм доходної бази.
4. Показники соціальної сфери. Ця група об'єднує показники, що характеризують доходи населення, рівень безробіття, тривалість життя населення та рівень дитячої смертності.

Автори монографії [22], досліджуючи існуючі методи оцінки інвестиційної привабливості регіонів, виділя-

ють дев'ять груп факторів, кожна з яких включає певний перелік регіональних характеристик, що оцінюють:

1. Економіко-географічне положення, що оцінюється близькістю регіону до кордонів держави, ступенем розвитку виробничої інфраструктури, наявністю транспортних коридорів, прикордонних терміналів, нафто-, газопроводів, близькістю до столиці та промислових центрів країни. Зручне економіко-географічне положення надає інвестору істотні переваги у сфері ринкових комунікацій і можливість превентивних дій в інвестиційній сфері;
2. Природно-ресурсний потенціал, який є важливим фактором розміщення населення та господарської діяльності й передбачає наявність мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних і рекреаційних ресурсів;
3. Трудовий потенціал, однією з основних складових якого є демографічна ситуація в регіоні, що характеризується освітньо-кваліфікаційним рівнем трудових ресурсів, статеві-віковою структурою, рівнем захворюваності населення, загальною чисельністю зайнятих, середньомісячною оплатою праці, кількістю безробітних;
4. Економічний потенціал, який визначається на основі ВВП у розрахунку на душу населення, структура експорту й імпорту. Важливим елементом у формуванні виробничого потенціалу є особливості галузевої спеціалізації підприємств регіону;
5. Ємність споживчого ринку, яка характеризується показниками сукупних витрат домогосподарств, роздрібного товарообігу й обсягу реалізованих послуг, оплачених населенням;
6. Інфраструктурний потенціал, що забезпечує можливість постачання електроенергією, га-

зом, водою промислові підприємства та населення. Інфраструктурний потенціал регіону залежить від економіко-географічного положення регіону (близькості до зовнішніх кордонів, регіонів-постачальників та регіонів-споживачів), інфраструктурної освоєності та забезпеченості регіону;

7. Науково-технічний потенціал, оцінка якого визначається за кількістю фахівців, що виконують науково-технічні роботи, обсягом наукових і науково-технічних робіт (на душу населення), обсягом витрат на НДДКР, і виступає одним із найбільш важливих елементів відтворювального процесу в регіоні;
8. Інвестиційні преференції, які характеризуються наявністю вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку в регіоні, що виступають дієвими механізмами ефективного використання інвестиційних преференцій;
9. Інвестиційні ризики, що ґрунтуються на аналізі законодавчих, політичних, соціальних, економічних та екологічних ризиків.

Кожна група факторів характеризується можливістю «внутрішньої» диференціації залежно від особливостей галузевої структури регіональної системи, а також від специфіки функціонування галузей господарства, які представлені в регіоні.

В ході дослідження факторів національної та регіональної конкурентоспроможності, що лежать в основі емпіричних методик, основних світових агенцій для Європейської комісії генерального директорату регіональної політики, проведене у роботі [23], було визначено їх спільні риси (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори конкурентоспроможності

Національні фактори конкурентоспроможності		
Інфраструктура та загальнодоступність	Людські ресурси	Виробниче середовище
1	2	3
Базова інфраструктура: <ul style="list-style-type: none"> ▪ автошляхи; ▪ залізничний транспорт; ▪ повітряний транспорт. Технологічна інфраструктура: <ul style="list-style-type: none"> ▪ інформаційні та комунікаційні технології; ▪ телекомунікації; ▪ Інтернет 	Характеристика робочої сили: <ul style="list-style-type: none"> ▪ продуктивність і пристосованість. Управлінські навички: <ul style="list-style-type: none"> ▪ інтернаціоналізація; ▪ рівень професіоналізму; ▪ рівень ефективності. Висококваліфікована робоча сила: <ul style="list-style-type: none"> ▪ вчені та інженери; ▪ визначні аналітики. Частка економічно активного населення з постшкільною освітою: <ul style="list-style-type: none"> ▪ з вищою освітою; ▪ з професійно-технічною освітою. Інфраструктура освіти	Культура підприємництва: <ul style="list-style-type: none"> ▪ низькі бар'єри для входу на ринок; ▪ культура прийняття ризику. Інтернаціоналізація: <ul style="list-style-type: none"> ▪ експорт / глобальні продажі; ▪ інвестиції; ▪ бізнес-культура. Технології: <ul style="list-style-type: none"> ▪ застосування; ▪ управління. Інновації: <ul style="list-style-type: none"> ▪ патенти; ▪ рівень НТР; ▪ науково-дослідні інститути та університети; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю.

Закінчення табл. 1

1	2	3
		Доступність капіталу. Природа конкуренції. Галузевий баланс
Регіональні фактори конкурентоспроможності		
Базова інфраструктура: ▪ автошляхи; ▪ залізничний транспорт; ▪ повітряний транспорт; ▪ приватний транспорт	Демографічні тенденції: ▪ міграція кваліфікованих робітників; ▪ диверсифікованість. Висококваліфікована робоча сила: ▪ наукоємні навички	Культура підприємництва: ▪ низькі бар'єри для входу на ринок; ▪ культура прийняття ризику. Галузева концентрація: ▪ баланс / залежності; ▪ концентрація зайнятості; ▪ високий рівень створення доданої вартості
Технологічна інфраструктура: ▪ інформаційні та комунікаційні технології; ▪ телекомунікації; ▪ Інтернет		Інтернаціоналізація: ▪ експорт / глобальні продажі; ▪ інвестиції; ▪ бізнес-культура; ▪ природа прямих іноземних інвестицій. Інновації: ▪ патенти; ▪ рівень НТР; ▪ науково-дослідні інститути та університети; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю.
Інфраструктура знань: ▪ освітні заклади. Ступінь якості місцевості: ▪ забезпеченість житлом; ▪ навколишнє середовище; ▪ культурні пам'ятки; ▪ безпека		Управлінський та інституціональний потенціал. Доступність капіталу. Соціалізація. Природа конкуренції

Проведений аналіз теорій, результатів наукових методик та емпіричних досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо визначення факторів регіонального зростання в різних аспектах цього явища дає змогу зробити висновок, що на сьогодні ще не існує закінченої визначеної їх структури та кількості. Різноманітність факторів економічного зростання регіонів обумовлена як складністю їх визначення, так і специфікою теоретичних та емпіричних досліджень.

У табл. 2 наведено узагальнені фактори регіонального економічного зростання, що найбільш часто зустрічаються в науковій літературі.

Таким чином, як видно з табл. 2, вчені та аналітики найбільш часто відносять до факторів економічного зростання регіонів такі, що характеризують людський потенціал, науково-технічну та інноваційну діяльність, управління та інституціональний потенціал. До факторів, що менше часто фахівці та науковці зв'язують з економічним зростанням регіонів, відносяться фактори, що характеризують навколишнє середовище, підприємницьку діяльність і соціально-політичні фактори, що пов'язано з труднощами їх кількісного визначення, але це, на наш погляд, ні в якому разі не зменшує їх значущість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Antonescu D. Theoretical approaches of regional development / Daniela Antonescu // MPRA Munich Personal Repec Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524>
2. Capello R. Location, regional growth and local development theories / R. Capello // AESTIMUM. – 2011. – No. 58. – P. 1–25.
3. Белов А. В. К вопросу о пространственном размещении факторов производства в современной России / А. В. Белов // Пространственная экономика. – 2012. – № 2. – С. 9–28.
4. Fujita M. The spatial economy: cities, regions and international trade / M. Fujita, P. Krugman, A. Venables. – Cambridge: MIT Press, 1999. – 367 p.
5. Krugman P. Increasing returns and economic geography / P. Krugman // Journal of political economy. – 1991. – No. 49. – P. 137–150.
6. McCall T. What do we mean by Regional Development? / T. McCall // Regional Development and Proximity Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebook-3000.com>
7. Конкурентоспроможність регіонів України: оцінка та діагностика / М. О. Кизим, І. В. Разгон, Є. М. Крячко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – 236 с.
8. Кизим М. О. Дослідження міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні / М. О. Кизим,

Узагальнені фактори економічного зростання регіонів у науковій літературі

Джерело Фактори	[1]	[5]	[24]	[3]	[16]	[13]	[14]	[17]	[9]	[18]	[6]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	Разом
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Людського потенціалу: ▪ демографія; ▪ статева структура; ▪ мобільність населення; ▪ кваліфікація робочої сила; ▪ продуктивність праці	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	15
Науково-технічні та інноваційні: ▪ поширення знань; ▪ наявність технологічних центрів, дослідницьких організацій; ▪ наявність вишів; ▪ підготовки кадрів; ▪ рівень фінансування НТР; ▪ ефективність інноваційної діяльності; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+		+		+	+	13
Інституціональні: ▪ нормативно-правова база; ▪ податки; ▪ субсидії; ▪ стратегії підтримки та розвитку	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+			+	13
Інфраструктури: ▪ транспортна; ▪ енергетична; ▪ надання послуг; ▪ інформаційно-телекомунікаційні технології	+	+	+	+	+	+	+		+			+	+		+	+	12
Природні ресурсів: ▪ мінеральні; ▪ земельні; ▪ водні; ▪ лісові, ▪ фауністичні; ▪ рекреаційні			+	+	+	+			+	+		+	+	+	+		10
Економіко-географічного положення: ▪ агломерація; ▪ відстань до столиці та промислових центрів; ▪ щільність населення; ▪ кластеризація економіки	+	+	+	+			+	+	+	+			+		+		10
Виробничого комплексу: ▪ промисловість; ▪ структура економіки; ▪ структура експорту / імпорту товарів та послуг	+				+				+	+		+	+	+	+	+	9

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Фінансово-економічні та інвестиційні: ▪ доступність до капіталу; ▪ доступність до ринків; ▪ концентрація капіталу ▪ інвестиції у фізичний капітал; ▪ прями іноземні інвестиції								+	+	+	+	+		+	+	+	8
Соціально-політичні	+					+			+				+	+		+	6
Підприємництва: ▪ наявність середніх та малих промислових підприємств	+					+					+					+	4
Навколишнього середовища: ▪ екологія; ▪ умови середовища					+								+			+	3
Разом	8	5	6	6	7	6	4	5	9	6	5	6	9	5	7	9	

Джерело: сформовано автором

Т. О. Моцицька // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 36–39.

9. Моделирование устойчивого развития регионов : монография / Н. А. Кизим, О. Ю. Полякова, В. Е. Хаустова, Ш. А. Омаров ; [под общ. ред. Н. А. Кизима]. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.

10. Экономико-географические и институциональные аспекты экономического роста в регионах / Консорциум по вопр. приклад. экон. исслед., Канадское агентство по междунаро. развитию [и др.] ; [О. Луговой и др.]. – М. : ИЭПП, 2007. – 164 с.

11. Handbook of regional growth and development theories / Ed. by R. Capello, P. Nijkamp. – Cheltenham ; Northampton : Elgar, 2009. – 542 p.

12. Васильева Л. П. Факторы сбалансированного социально-экономического развития региона / Л. П. Васильева // Вестник алтайской академии экономики и права. – 2013. – № 4 (31). – С. 7–10.

13. Local Governance and the Drivers of Growth / Published by the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org>

14. Promoting growth in all regions / OECD Publishing, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org>

15. The ONS productivity handbook: A statistical overview and guide / Office for National Statistics [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ons.gov.uk>

16. Wokoun R. Regional competitiveness and regional development factors in the Czech Republic / R. Wokoun // 3rd Central European conference in regional science [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2009/PDF/02_67_Wokoun.pdf

17. Enabling prosperity: success factors in indigenous economic development / L. Kurti, S. Hudson, R. McKenzie, K. Milward, P. Ventura [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://apo.org.au/node/52154>

18. Коробейников И. Н. Факторы, влияющие на эффективное функционирование регионального производственного комплекса / И. Н. Коробейников и др. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 4. – С. 53–59.

19. Иншаков О. В. «Ядро развития» в контексте новой теории факторов производства / О. В. Иншаков // Экономическая наука современной России. – 2003. – № 1. – С. 11–25.

20. Шкарупа Е. В. Анализ факторов развития региона как эко-социо-экономической системы / Е. В. Шкарупа // Механизм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 155–159.

21. Рейтинг социально-экономического положения регионов – итоги 2014 г. / РИА Рейтинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vid1.rjan.ru/ig/ratings/rating_regions_2015.pdf

22. Ходаков В. Е. Влияние природно-климатических факторов на социально-экономические и производственные системы : монография / В. Е. Ходаков, Н. А. Соколова, С. Г. Черный. – Херсон : Гринь Д. С., 2012. – 354 с.

23. Martin R. A study on the factors of regional competitiveness, a draft final report for the European commission directorate-general regional policy / R. Martin [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf

24. Зубаревич Н. В. Регионы и города России : сценарии 2020 / Н. В. Зубаревич // Россия 2020: Сценарии развития. – М. : РОССПЭН, 2012. – С. 387–406.

REFERENCES

Antonescu, D. "Theoretical approaches of regional development" MPRA Munich Personal Repec Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524>

Belov, A. V. "K voprosu o prostranstvennom razmeshchenii faktorov proizvodstva v sovremennoy Rossii" [The question of spatial distribution of factors of production in modern Russia]. *Prostranstvennaya ekonomika*, no. 2 (2012): 9-28.

Capello, R. "Location, regional growth and local development theories". *AESTIMUM*, no. 58 (2011): 1-25.

Fujita, M., Krugman, P., and Venables, A. *The spatial economy: cities, regions and international trade*. Cambridge: MIT Press, 1999.

Handbook of regional growth and development theories. Cheltenham; Northampton: Elgar, 2009.

Inshakov, O. V. "«Yadro razvitiya» v kontekste novoy teorii faktorov proizvodstva" [«The development core» in the context of the new theory of factors of production]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*, no. 1 (2003): 11-25.

Kyzym, M. O., Razhon, I. V., and Kriachko, Ye. M. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy: otsinka ta diahnozyka* [The competitiveness of regions of Ukraine: assessment and diagnosis]. Kharkiv: INZHEK, 2013.

Kyzym, M. O., and Moshchytska, T. O. "Doslidzhennia mizrehionalnykh dysproportsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v Ukraini" [Research interregional disproportions of socio-economic development in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2011): 36-39.

Kizim, N. A. et al. *Modelirovaniye ustoychivogo razvitiya regionov* [Modeling sustainable development of the regions]. Kharkiv: INZHEK, 2010.

Krugman, P. "Increasing returns and economic geography". *Journal of political economy*, no. 49 (1991): 137-150.

Kurti, L. et al. "Enabling prosperity: success factors in indigenous economic development" <http://apo.org.au/node/52154>

Korabeynikov, I. N. et al. "Faktory, vliyayushchiye na effektivnoye funktsionirovaniye regionalnogo proizvodstvennogo kompleksa" [Factors influencing the effective functioning of the regional industrial complex]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 4 (2009): 53-59.

Khodakov, V. E., Sokolova, N. A., and Chernyy, S. G. *Vliyaniye prirodno-klimaticheskikh faktorov na sotsialno-ekonomicheskiye i proizvodstvennyye sistemy* [The impact of climatic factors on the socio-economic and production system]. Kherson: Grin D. S., 2012.

Lugovoy, O. et al. *Ekonomiko-geograficheskie i institutsionalnye aspekty ekonomicheskogo rosta v regionakh* [Economic-geographical and institutional aspects of economic growth in the regions]. Moscow: IEPP, 2007.

"Local Governance and the Drivers of Growth" <http://www.oecd.org>

McCall, T. "What do we mean by Regional Development?" Regional Development and Proximity Relations. <http://www.ebook-3000.com>

Martin, R. "A study on the factors of regional competitiveness, a draft final report for the European commission directorate-general regional policy" http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf

"Promoting growth in all regions" <http://www.oecd.org>

"Reyting sotsialno-ekonomicheskogo polozheniya regionov - itogi 2014 g." [The rating of socio-economic status of regions - 2014]. RIA Reyting. http://vid1.rian.ru/ig/ratings/rating_regions_2015.pdf

Shkarupa, E. V. "Analiz faktorov razvitiya regiona kak ekotsio-ekonomicheskoy systemy" [Analysis of factors of development of the region as an eco-socio-economic system]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 1 (2009): 155-159.

"The ONS productivity handbook: A statistical overview and guide" <http://www.ons.gov.uk>

Vasileva, L. P. "Faktory sbalansirovannogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona" [Factors balanced socio-economic development of the region]. *Vestnik altayskoy akademii ekonomiki i prava*, no. 4 (31) (2013): 7-10.

Wokoun, R. "Regional competitiveness and regional development factors in the Czech Republic" http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2009/PDF/02_67_Wokoun.pdf

Zubarevich, N. V. "Regiony i goroda Rossii : stsenerii 2020" [Regions and cities of Russia: scenarios for 2020]. In *Rossii 2020: Stsenarii razvitiya*, 387-406. Moscow: ROSSPEN, 2012.